

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Філософія»

обов'язкових компонент

**освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Електромеханіка**

за темою 5 – «Класична філософія».

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.2022 №9

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 19.09.2022 №2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 23.09.2022 №8

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 14.09.2022 №4

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Кошева Ю.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, к.пед.н, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План лекції

1. Німецька класична філософія
2. Російська філософія в XVIII – XIX ст.
3. Філософські, соціальні та наукові чинники діалектичного матеріалізму.

Рекомендована література

Основна:

1. Киричок О. Б. Філософія: Навч. посібник для студентів ВНЗ. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010.- с.242-254.
2. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник.- Х.:ХНУ ім.. Каразіна, 2010. – С.490-506.
3. Петрушенко В.Л. Філософія [Текст]: Навчальний посібник (в 2-х частинах). - Львів.: Новий Світ-200, 2011. - С. 322-329.
4. Предмет і проблематика філософії. Навчальний посібник /За ред. М. А. Скринника і З.Е. Скринник. – Львів, 2001. – С. 30 – 32, 336 – 366.

Допоміжна:

1. Грищенко Н. В.Феномен самотності в житті сучасної людини //Вісник Харківського національного університету ім.. В. Н. Каразіна. - № 992. – Серія «Філософія. Філософські перипетії». Вип. 45 « Людина у ХХІ столітті: тенденції, засоби і перспективи змін». – Харків, 2012. – С.76-80.

Текст лекції

1. Німецька класична філософія.

Наприкінці XVIII — першій половині XIX ст. бурхливий розвиток філософії відбувався в Німеччині.

Специфіка і суперечливість соціально-економічного та історичного розвитку Німеччини цього часу знайшли свій вияв у німецькій суспільній думці взагалі і в філософії зокрема. Філософія розвивалась в умовах країни, де буржуазні перетворення запізнилися.

Німецька буржуазія, налякана першими європейськими буржуазними революціями, з одного боку, часто йшла на компроміс зі своїм феодальним дворянством, а з іншого — об'єктивно була зацікавлена в швидкому розвитку капіталізму, продуктивних сил, виробництва.

Якщо, наприклад, у Франції революції передував розвиток матеріалізму, то в Німеччині переважала ідеалістична філософія.

Німецька класична філософія XIX століття не тільки підвела підсумки розвитку європейської думки, але і запропонувала свої шляхи і методи рішення традиційних проблем буття, співвідношення світу і людини, теорії пізнання, моральності.

Особливо плідні ідеї висловлювалися німецькими філософами в області розвитку. Були систематизовані попередні погляди і положення з питань протиріччя, взаємоперехіда протилежностей, створена цілісна теорія загального зв'язку і розвитку – діалектика.

Велике значення, у розглянутий період, надавалося однієї з фундаментальних проблем раціоналізму – тотожності об'єкта і суб'єкта.

Кант, Фіте, Шеллінг, Гегель через діалектику суб'єктно-об'єктних відносин розглядали і вирішували онтологічні, гносеологічні, цінотно-сміслові й інші питання філософського знання.

Німецька класична філософія представлена такими філософами: І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, Л. Фейєрбах.

Представники цього напрямку були ідеалістами та раціоналістами (від лат. *rationalis* – розумний).

Першочергову увагу вони приділяли вивченню законів мислення, розуму. Їм вдалося зрозуміти та сформулювати ряд найважливіших положень *діалектичного методу* пізнання.

Їхня діалектика перевершувала наївну діалектику античності.

Проте, будучи ідеалістами, вони розглядали лише діалектику мислення, діалектику розуму і не визнавали того, що розвиток властивий також і об'єктивному матеріальному світу. Тому їхній діалектичний метод залишався ідеалістичним і не міг знайти застосування в природознавстві свого часу.

Фундатором німецької класичної філософії був **Іммануїл Кант** (1724—1804 рр.). Його теоретична діяльність поділяється на два періоди. Перший період закінчується 60-ми роками XVIII ст. У цей час Кант займався переважно природничими проблемами, серед яких найбільш відомою в науці є його гіпотеза про виникнення Сонячної системи з величезної газової туманності.

В загальній формі він стверджував діалектичну думку про те, що природа має свою історію в часі, відкидав ідею першого поштовху, тобто в цей період у філософії Канта переважали матеріалістичні позиції.

З 70-х років починається другий, так званий "критичний" період, коли у філософії Канта ми знайдемо і дуалізм, і агностицизм, і ідеалізм. Основні твори цього періоду: "Критика чистого розуму" (1781 р.), "Пролегомени" (1783 р.), "Критика практичного розуму" (1788 р.).

У центрі філософії Канта стоять проблеми теорії пізнання. Основне, чим відрізняється підхід Канта до вирішення цих проблем, порівняно з попередніми представниками різних філософських систем, полягає в тому, що він здійснив перехід від метафізики субстанції до теорії суб'єкта.

Головне, за Кантом, не вивчення речей самих по собі, а дослідження самої пізнавальної діяльності людини. Перш ніж пізнавати світ, вважає Кант, потрібно пізнати своє пізнання, встановити його межі і можливості. Це був великий поворот філософії до людини.

У філософії Канта поєднані матеріалізм (визнання об'єктивного існування "речей у собі") та ідеалізм (твердження про апіорні форми споглядання і

розсудку) з агностицизмом (заперечення пізнання об'єктивної дійсності). Це своєрідний компроміс між матеріалізмом та ідеалізмом.

Дуже глибокі думки висловлює Кант і в інших сферах, зокрема в галузі етики. Він багато пише про людину як частину природи, про людину як кінцеву мету пізнання, а не як засіб для будь-яких цілей, тобто визнає самоцінність людини. Кант ставив питання про співвідношення понять "людина" і "особистість".

Відомий Кант і як творець вчення про надісторичну, незалежну від умов життя, загальну для всіх людей мораль. Він створив учення про так званий категоричний імператив (закон, повеління), що існує в свідомості людей як Вічний ідеал поведінки. Наявність такого імперативу надає людині свободу і разом з тим в сукупності створює всезагальний моральний закон для суспільства.

Суб'єктивний ідеалізм та діалектика представлені у філософії **Й. Фіхте** (1762-1814 рр.)

Спираючись на суб'єктивно-ідеалістичний принцип тотожності буття і мислення, приписуючи здатність до руху тільки духу, Фіхте характеризує процес його саморозвитку у вигляді боротьби протилежностей, що перебувають в єдності суб'єкта (Я) і об'єкта (не-Я). Взаємодія цих протилежностей, вважає Фіхте, є джерелом розвитку, завдяки якому розгортається все багатство, різноманітність світу.

Із системи Фіхте повністю випадає матеріальна дійсність. Але серед суб'єктивно-ідеалістичних міркувань Фіхте дуже цінною була ідея про те, що розвиток відбувається через взаємодію протилежностей. Це був важливий крок у розробці діалектичної ідеї про джерело розвитку.

Суб'єктивний ідеалізм Фіхте був нездатним пояснити явища природи та суспільного життя, практичної діяльності людини. Спробою його критичного осмислення стала так звана об'єктивно-ідеалістична філософія тотожності, основоположником якої був **Ф. Шеллінг** (1775—1854 рр.).

Цінним у філософії Шеллінга було те, що, виходячи з теорії тотожності, він наполягав на пріоритеті природи щодо вічно існуючого протиріччя "Я і середовище", показав діалектичний розвиток єдиної природи й існування єдності живої і неживої природи.

Намагаючись узагальнити досягнення наукових знань свого часу, Шеллінг вирішував проблему знаходження вихідного начала, яке, на його думку, повинно бути вищим від суб'єкта, природи і духу, з якого виводилось би як перше, так і друге.

За таке першоначалю Шеллінг приймає субстанцію, деякий абсолют, що виступає у вигляді абсолютного розуму, існує одночасно як суб'єкт-об'єкт, як абсолютна єдність духовного і природного.

Але він не знаходить відповіді на питання про те, який саме механізм виникнення із абсолюту конкретних кінцевих речей. Звичайно, Шеллінг висунув плідну ідею про першооснову як принцип вирішення всіх теоретичних ускладнень, але він не зміг дати відповіді на багато питань, за розв'язання яких узявся Гегель.

Якщо в цілому характеризувати філософію *Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля* (1770—1831 рр.), то потрібно сказати, що це найвідоміший філософ об'єктивного ідеалізму, який у рамках своєї об'єктивно-ідеалістичної системи глибоко і всебічно розробив теорію діалектики. Він зробив спробу побудувати теоретичну систему, яка повинна була остаточно вирішити проблему тотожності мислення і буття.

Основні праці: "Наука логіки", "Енциклопедія філософських наук", "Феноменологія духу", "Філософія права", "Філософія історії" та ін. У коло його інтересів входили всі сфери життя — природа, людина, її свобода, закономірності суспільного життя, логіка, право тощо.

Заслуга Гегеля полягала також у тому, що він весь природний, історичний і духовний світ уперше подав у вигляді процесу, тобто у вигляді руху, змін, у перетвореннях, у розвитку. Але цей універсальний процес він відобразив своєрідно — ідеалістично.

Гегель вважав, що об'єктивно, незалежно від нас існує абсолютний Дух, як самостійна, універсальна, духовна субстанція світу. Цей абсолютний Дух, абсолютна ідея чи розум, постійно розвиваючись, на певному його етапі породжує, "відпускає з себе своє інше" — природу, яка, в свою чергу, розвиваючись, породжує "суб'єктивний" Дух — людину, мистецтво, релігію і найвищий прояв цього духу — філософію.

Обґрунтовуючи ідею розвитку, Гегель сформулював основні закони діалектики, показав діалектику процесу пізнання, довів, що істина є процесом.

Розробляючи філософію історії, Гегель перший підкреслив, що основною проблемою вивчення соціального буття людини є вивчення діалектики суб'єктивності побажань кожної окремої людини і об'єктивності, закономірності створюваної людьми системи суспільних відносин.

Гегель критикував розуміння свободи як відсутність всіляких перепон. Таке розуміння свободи є "свободою порожнечі", говорив він. Гегель підходить до формули свободи як "пізнаної необхідності".

Основне протиріччя філософії Гегеля — протиріччя між діалектичним методом і метафізичною системою. Непослідовність його діалектики полягає в тому, що вся вона була звернена в минуле і не поширювалась на пояснення сучасного і майбутнього. Гегель скрізь установив абсолютні межі розвитку: в логіці такою межею є абсолютна істина; у природі — людський дух; у філософії права — конституційна монархія; в історії філософії — його власна філософська система.

Гегель вважав, що розвиток історії завершується, досягши рівня Пруської імперії, після чого історія вже не розвивається в просторі і часі. Відтак, філософія Гегеля була консервативною, вона не давала перспектив для необхідності появи нових формацій, і через це класики марксизму назвали її "кінцем німецької класичної філософії".

Разом з тим заслуга об'єктивного ідеаліста Гегеля в тому, що він дав узагальнений діалектичний аналіз всіх найважливіших категорій філософії та сформулював на ідеалістичній основі три основних закони діалектики мислення:

- Закон переходу кількості в якість;
- Закон взаємопроникнення протилежностей;
- Закон заперечення заперечення.

Завдяки діалектичному методу, хоч і розвинутому на помилковій ідеалістичній основі, філософія Гегеля зайняла почесне місце в історії філософії.

Першим філософом, який піддав розгорнутій критиці систему Г.Гегеля, був **Людвіг Фейєрбах**.(1804-1872 рр.).

Спочатку Л.Фейєрбах був ідеалістом, послідовником Г.Гегеля, але потім перейшов на позиції матеріалізму.

У 1841р. вийшов головний філософський твір Фейєрбаха – “Сутність християнства”, в якому він виступив як зрілий матеріаліст – метафізик і активний критик ідеалістичної філософії та релігії.

З Л. Фейєрбаха починається період нового злету, піднесення матеріалізму. У світі немає нічого, крім природи, вона ніким не створена і є причиною самої себе. Природа є також основою походження людини, а релігія — це хибна, перекручена свідомість.

Він не просто відкидав релігію з порогу, як це робили багато його попередників, а дав психологічний аналіз її існування. Такі думки Фейєрбаха — це ніби справжній матеріалізм і атеїзм. Але його філософія не була послідовно матеріалістичною. В розумінні природи Фейєрбах — матеріаліст, а в розумінні історії людства — ідеаліст.

Великі зміни в історії суспільства, вважав філософ, пояснюються змінами форм релігії. Будучи глибоким критиком релігії, що існувала на той час, Фейєрбах намагався створити свою нову релігію, в якій замість культу Бога буде панувати культ людини і любові.

Крім цього, матеріалізму Фейєрбаха були притаманні такі риси, як метафізичність, механіцизм, він мав споглядальний характер. У центрі філософії Фейєрбаха стояла людина, тому його філософія була антропологічною і глибоко гуманістичною. Але людину він розумів однобоко, тільки як частину природи, як біологічну істоту, яка повністю залежить від природи, "панує" над природою "шляхом покори їй", в той час як її слід розглядати як єдність біологічного і соціокультурного.

Піддавши критиці систему Г.Гегеля, Л.Фейєрбах правильно заявив, що його філософія — ідеалістична, але він не зумів зрозуміти, що в ній є раціональне зерно — геніальна думка Гегеля про саморух і поступальний розвиток.

Фейєрбах бачив у діалектиці Гегеля різновидність *софістики*.

(Софістика – спочатку філософська течія в Стародавній Греції в V-IV ст. до н.е., створена софістами (мудрецькими) – вчителями красномовства, які вчили майстерності переконливо доводити будь-яку точку зору. Пізніше – софістика – умисне застосування неправдивих доказів – софізмів.)

В цьому - одна з найбільш серйозних обмеженостей фейєрбахівської критики філософії Гегеля.

В цьому причина того, що Фейєрбах не осилив гегелівську філософію, а побачивши її ідеалістичну сутність, просто відкинув її.

Ідеалізму Гегеля Фейєрбах протипоставив матеріалізм, що є його великою заслугою. Але сам він, як був, так і залишився метафізиком. І в цьому слабка сторона його матеріалізму.

Помилку Л.Фейєрбаха виправили **К.Маркс** і **Ф.Енгельс**.

Вони поєднали матеріалізм Фейєрбаха з діалектикою Гегеля і створили нову філософію – *діалектичний матеріалізм*, що став третьою основною формою матеріалізму в історії філософії.

В історії світової філософії етап, іменований «німецькою класичною філософією», звичайно оцінюється як грандіозний період у розвитку людського духу, вершина філософського світорозуміння.

Що дала принципово нового німецька класична думка?

Головне філософське досягнення німецької класичної філософії – діалектика. Хоча і на ідеалістичній основі, вона була розроблена настільки ґрунтовно, що відкрила перед людською думкою невідомі обрії. Історизм як принцип мислення міцно ввійшов у філософський побут: світ – суперечливе ціле, що розвивається.

Новою була ідея побудови системи взаємозалежних категорій. Тим самим уперше була знайдена специфічна мова філософії як науки. Філософія оперує гранично широкими поняттями, що відбивають не тільки різні сторони дійсності, але їхні взаємні зв'язки, переходи. Такі поняття гнучкі, текучі, переходять одне в одне. Визначити їх можна тільки через їхнє місце в системі.

У німецькій філософській класиці було радикально переглянute відношення суб'єкта і об'єкта. Усі попередні вчення грішили споглядальністю: процес пізнання представлявся їм пасивним сприйняттям образів, що надходять ззовні.

Німецькі мислителі вперше проголосили (в ідеалістичній формі) активність свідомості, вторгнення суб'єкта в об'єкт і їхню безперервну взаємодію.

Сфера свідомості стала в працях класиків німецької думки в більш широких масштабах. У неї включили і несвідомі, неконтрольовані процеси. Системність думки не виключає спонтанності, це дві взаємозалежні протилежності єдиного процесу. Несвідома робота думки присутня і в одиничному акті творчості, де вирішальна роль належить продуктивній уяві. Є і колективне несвідоме – міфологічне мислення, що являє собою необхідну ступінь у розвитку форм суспільної свідомості.

2. Російська філософія в XVIII – XIX ст.

Великий внесок у розвиток філософії було здійснено російською суспільною і науковою думкою.

В середині XVIII ст. Росія на рівні з Францією стає центром розвитку метафізичного матеріалізму, до найбільш видатних представників якого відносяться **М.В.Ломоносов (1711-1765)** і **О.М.Радищев (1749-1802)**.

Філософські погляди Ломоносова де в чому відрізнялися від поглядів Радіщева. Головну увагу в своїх філософських роздумах він приділяв дослідженню питань, пов'язаних з характеристикою матерії та руху.

Ломоносову – матеріалісту належить перша природознавча гіпотеза атомно-молекулярної побудови матерії.

Великим внеском Ломоносова в світову науку і філософію було відкриття ним універсального закону збереження матерії та руху.

Ломоносов показав, що матерія і рух – нерозривні. (Але рух матерії він розумів тільки як механічний рух).

Ломоносов позитивно вирішував питання про те, що світ пізнається, виходячи при цьому з первинності матерії та вторинності свідомості. Ломоносов боровся за відособлення науки від релігії.

Письменник – революціонер Радіщев досліджував перед усім питання про становище людини в суспільстві, про природу людини та її свідомості.

За твір “Подорож з Петербургу до Москви”, в якому Радіщев змалював жахливий, нелюдський стан, в якому знаходився російський кріпосний селянин, імператриця Катерина II позбавила письменника дворянства і відправила до Сибіру на заслання.

Вершиною в розвитку соціальної філософії в Росії в XIX ст. стали погляди російських революційних демократів *Белінського, Чернишевського, Добролюбова, Герцена*.

Вони близько підійшли до діалектичного матеріалізму і зупинились перед історичним матеріалізмом.

В розумінні основного питання філософії вони були матеріалістами, але в силу конкретних історичних умов не змогли до кінця перебороти ідеалістичний підхід до суспільства.

3. Філософські, соціальні та наукові чинники діалектичного матеріалізму.

Марксистська філософія, або філософія діалектичного матеріалізму виникла в першій половині XIX ст. Процес її виникнення і розвитку був підготовлений і обумовлений всім розвитком суспільного життя.

Сукупність умов, що привели до створення принципово нового філософського вчення прийнято називати його чинниками.

По-перше, важливим соціальним чинником виникнення діалектичного матеріалізму був розвиток промислового робітничого класу, що супроводжувався ростом його революційності. Його діяльність мала сильний вплив на філософські вчення про суспільство.

Другий чинник був пов'язаний з особливостями розвитку науки XIX ст.

В цей час були здійснені великі наукові відкриття, які вплинули на розвиток філософської думки.

Відкриття того, що живі організми складаються з мікроскопічних клітин, виявило (всупереч твердженням Біблії та теології) єдність людини та її будови з усією живою природою. Відкриття закону збереження енергії показало, що рух матерії вічний і незупинний.

Відкриття **Ч.Дарвіном** теорії біологічної еволюції виявило, що джерелом розвитку живої природи є внутрішньовидова та міжвидова боротьба (тобто вирішення внутрішніх протиріч).

Відкриття **Д.Менделєєвим** періодичного закону хімічних елементів довело, що і в неорганічному світі діють загальні закони діалектичного розвитку.

Третій чинник прийнято називати філософським.

Справа в тому, що в самому розвитку попередніх філософських вчень були підготовлені необхідні умови для виникнення філософії діалектичного матеріалізму.

Величезними досягненнями були діалектика **Г.Гегеля** і матеріалізм **Л.Фейєрбаха**. Вони були використані **К.Марксом** і **Ф.Енгельсом** для створення нової філософії – діалектичного матеріалізму. Виникнення діалектичного матеріалізму було корінним переворотом в розвитку філософії.